

مجلس انیس

بخش دوم :

ارباب کیخسرو و شاهرخ بنیانگذار کتابخانه مجلس

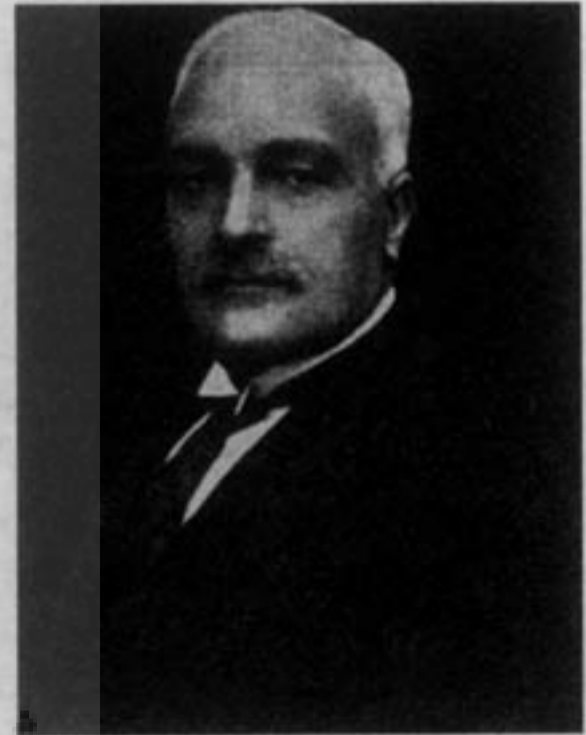
منصوره تدین پور

کیخسرو شاهرخ تا دوازده سالگی در کرمان بود و در مکتب خانه زرتشتیان کرمان مختصر سوادی کسب نموده سپس به یاری عموی خود میرزا افلاطون به تهران آمده وارد مدرسه شبانه روزی امریکایی شد. در شانزده سالگی به بمبئی رفت و در دارالفنون بمبئی مشغول تحصیل گردید.

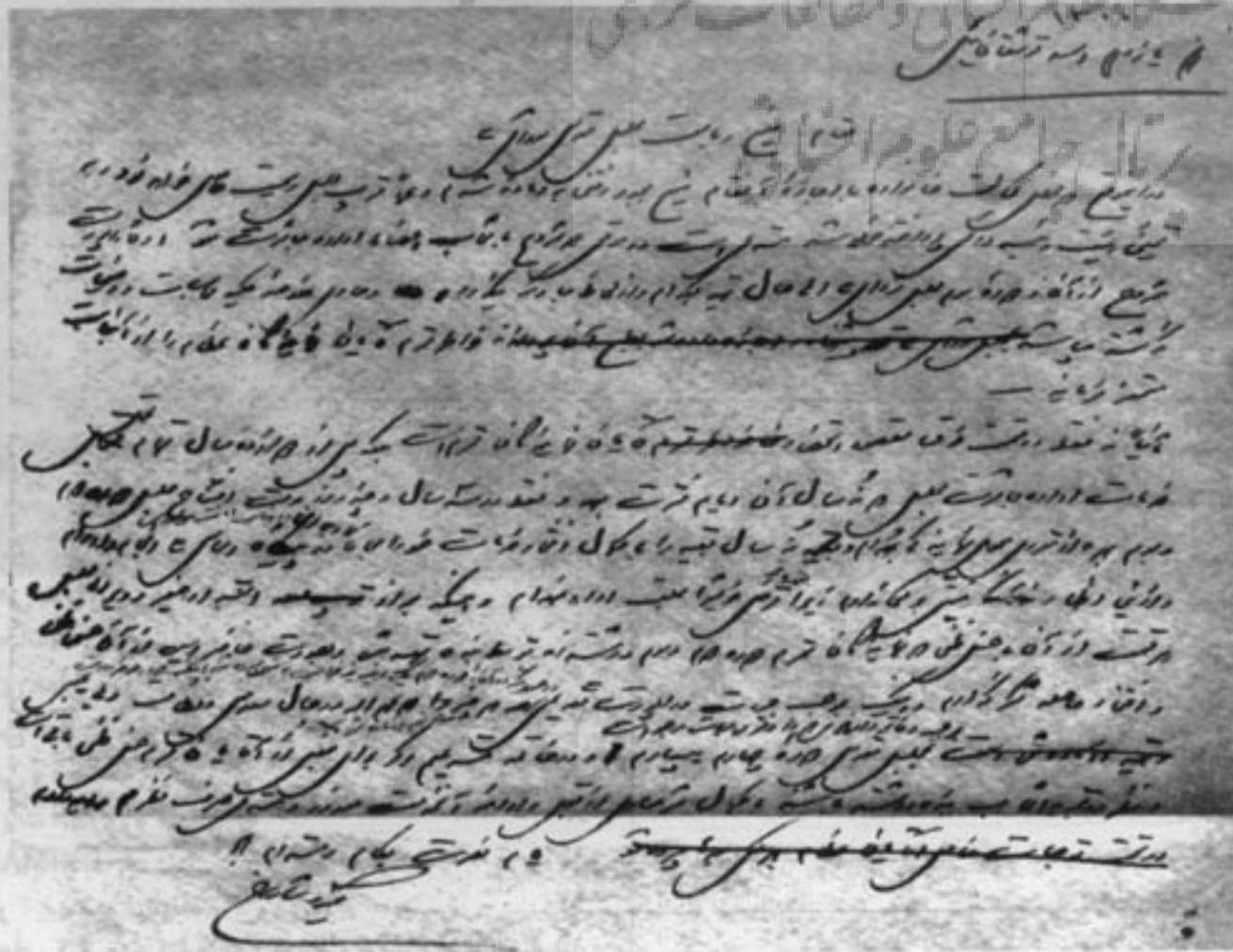
ارباب کیخسرو شاهرخ در سال ۱۲۷۳ ش. از طرف انجمن خیریه پاریسیان بمبئی به مدیریت مدرسه زرتشتیان کرمان برگزیده و روانه کرمان شد. تا سال ۱۲۸۳ ش. در کرمان مشغول خدمات فرهنگی و اجتماعی از جمله راه اندازی سه مدرسه دخترانه، دو مدرسه پسرانه و یک دبیرستان به نام دبیرستان ملی زرتشتیان بود. به علاوه در طول این سال ها با شرکت مؤثر در انجمن خیریه

ارباب کیخسرو شاهرخ در هفتم تیرماه ۱۲۵۴ ش. در شهر کرمان متولد شد. پدر او شاهرخ زرتشتی، علاوه بر نجوم شغل تجارت داشت و قبل از تولد ارباب در بازگشت از بمبئی از دنیا رفته بود. نیاکان او همه در علم نجوم متبحر، در خدمات دولتی مشغول و دارای احترام بوده اند. جد پدری او ملا گشتاسب در دستگاه لطفعلی خان زند و سپس آغا محمد خان قاجار و بعد در دربار فتحعلی شاه قاجار ستاره شناس و منجم بود. ملا گشتاسب فتح کرمان را توسط آغا محمد خان قاجار پیشگویی نموده و مورد خشم لطفعلی خان زند قرار گرفته بود.

پسر ملا گشتاسب، میرزا محمد اسلام آورده در دربار فتحعلی شاه منجم بود. وی نیز مرگ عباس میرزا ولیعهد را پیشگویی کرده بود.

سپاس بهاران

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

۱۳۲۴
 این روزها در تاریخ ۱۳۲۴
 دفتر کار کتابخانه مجلس شورای اسلامی
 در ارباب کبخسرو شاهرخ

مجلس بوده است. در ماده ۱۳۵ نظام نامه داخلی مجلس شورای ملی مصوب ۱۶ ذی حجه ۱۳۲۷ ق / ۸ دی ۱۳۸۸ ش. به نام دایره کتابخانه به عنوان یکی از دوایر شعبه اداری مجلس برمی خوریم.^(۲)

ارباب کبخسرو شاهرخ را نه تنها مؤسس، بلکه باید اولین کتابدار کتابخانه مجلس نیز به حساب آورد.

او علاوه بر اقدامات پی گیر و مؤثر در جلسات هیأت رئیسه، مانند پیشنهاد لزوم تأسیس کتابخانه و گنجاندن دایره کتابخانه به عنوان یکی از ادارات مجلس، خود نیز شخصاً انجام وظایف یک کتابدار، مانند گردآوری و چیدن کتاب ها در قفسه و تنظیم فهرست برای کتاب ها را به عهده داشت. وی در این راه از همکاری جمعی از نمایندگان فرهیخته و پیشگام مجلس مانند دکتر رضا افشار، شیخ ابراهیم زنجانی و سید نصرالله تقوی برخوردار بود.

کتابخانه مجلس در آغاز در دو اتاق تو در تو و در کنار حوضخانه زیر نظر اداره مباشرت شروع به کار کرد؛ این کتابخانه کوچک که با کوشش ارباب کبخسرو به صورت واحدی مجهز و آماده بهره برداری در آمد، مورد مراجعه و استفاده نمایندگان قرار داشت، اما از آغاز تصمیم بر این بود که ساختمانی جداگانه برای کتابخانه ترتیب داده شود؛ بنابر این ساختمانی که در سمت شرقی ساختمان مجلس قرار داشت و قبلاً کالسکه خانه و جزء اندرون میرزا حسین خان سپهسالار بود^(۳)، زیر نظر استاد جعفرخان معمار کاشانی به صورت کتابخانه در آمد و استاد علی نجار بروجردی نیز میز، صندلی، قفسه و دیگر وسایل مورد نیاز کتابخانه را ساخت و در سال ۱۳۰۲ ش. کتابخانه به این ساختمان منتقل شد.

به دستور ارباب کبخسرو شاهرخ، مسئولیت کتابخانه به آقای عبدالحمید نقیب زاده مشایخ به عنوان معاون کتابخانه واگذار گردید. بعداً در سال ۱۳۰۴ ش. به پیشنهاد قاسم صور اسرافیل و علی اکبر دهخدا، آقای یوسف اعتصامی به ریاست کتابخانه برگزیده شد.^(۴)

در سال ۱۳۰۳ به درخواست ارباب کبخسرو شاهرخ رئیس اداره مباشرت مجلس، شادروان دکتر محمد مصدق نماینده تهران، نظامنامه اساسی کتابخانه مجلس را نوشت و پس از چندین جلسه شور و بررسی در کمیسیون مرکب

دوم مجلس شورای ملی از طرف زرتشتیان به نمایندگی انتخاب شده و تا دوره دوازدهم (۱۱ تیرماه ۱۳۱۹ ش. تاریخ درگذشت او) در این سمت باقی ماند. وی گذشته از نمایندگی مجلس شورای ملی، ریاست مباشرت (کارپردازی)، محاسبات (حسابداری) و مدیریت دیگر ادارات مجلس را نیز طی یازده دوره قانون گذاری (۳۲ سال) به عهده داشت. وی در طول این مدت که حتی سال های فترت مجلس را نیز در برمی گرفت افتخاراً خدمت کرده است.^(۵) از کبخسرو شاهرخ در طی سی و دو سال خدمت در مجلس آثار ارزنده ای به جای مانده و در واقع پایه گذار و مؤسس کتابخانه^(۶) و چاپخانه

زرتشتیان کرمان به تغییر شرایط اجتماعی و اصلاح وضع زندگی زرتشتیان اهتمام ورزید. وی در این انجمن عهده دار نوشتن خلاصه مذاکرات بود. ارباب کبخسرو در این سال ها زبان انگلیسی و روسی و عربی را به طور کامل آموخت و قرآن را تماماً با معنی یاد گرفت.^(۱)

در اواخر سال ۱۲۸۳ ش. کبخسرو شاهرخ از راه خراسان به بندر ادسا در روسیه عزیمت نمود که با جنگ روسیه و ژاپن روبه رو شد و بعد از چهار ماه به تهران آمده در تجارتخانه ارباب جمشید جمشیدیان با سمت منشی گری و مسئولیت دارالانشاء شروع به کار کرد. ارباب کبخسرو شاهرخ در سال ۱۲۸۸ ش. و در دوره

۱. اشیدری، جهانگیر، یادداشت های کبخسرو شاهرخ، ۱۳۵۵، چاپ پرچم، صص ۵۷-۵۸.
 ۲. بهار، محمدتقی، تاریخچه مختصر احزاب سیاسی، ج ۱، ص ۳۴۶؛ اشیدری، جهانگیر، یادداشت های کبخسرو شاهرخ، ۱۳۵۵، صص ۱۹۳-۱۹۴، گزارش کمیسیون محاسبات؛ صورت مذاکرات مجلس شورای ملی جلسه ۴۶ شنبه ۱۵ تیرماه ۱۳۱۹.
 ۳. دیباچه نوشته شده به خط شادروان کبخسرو شاهرخ بر فهرست کتاب های لاتین.
 ۴. حایری، عبدالحسین، تاریخچه کتابخانه مجلس، ۱۳۵۵ چاپخانه مجلس، ص ۶.
 ۵. اشیدری، جهانگیر، یادداشت های کبخسرو شاهرخ، ص ۱۸۹ [از گزارش به مجلس]: «آقای عزیزالسلطان که شش باب اتاق فوقانی و تحتانی اشتباهاً داخل عمارت ایشان شده بود، در تاریخ ۱۴ محرم ۱۳۲۸ مجدداً به تصرف حقه مجلس درآمد. هر چند ابتدای مشروطیت [که] محل انعقاد مجلس شورای ملی را در بهارستان قرار داده اند، مراتب مشروع بودن آن نیز همان وقت به عمل آمده، لهذا نظر به این که قطعاً رفع شبه شده باشد، با اجازه نمایندگان محترم دوره دوم تفنینی در تاریخ ۱۲ رمضان ۱۳۲۹، با ورثه میرزا حسین خان سپهسالار مصالحه نموده، وجه آن را از صندوق جرایم دریافت داشتند و پانصد تومان نیز برای شرعی شدن آن معامله و رد مظالم و ده تومان حق تحریر کارسازی شد و بعد از مصالحه مزبور، بهارستان در همان سند شرعاً بر ملت وقف گردید.»
 ۶. حائری، عبدالحسین، تاریخچه کتابخانه مجلس شورای ملی، ۱۳۵۵، صص ۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۴ و ۳۴.

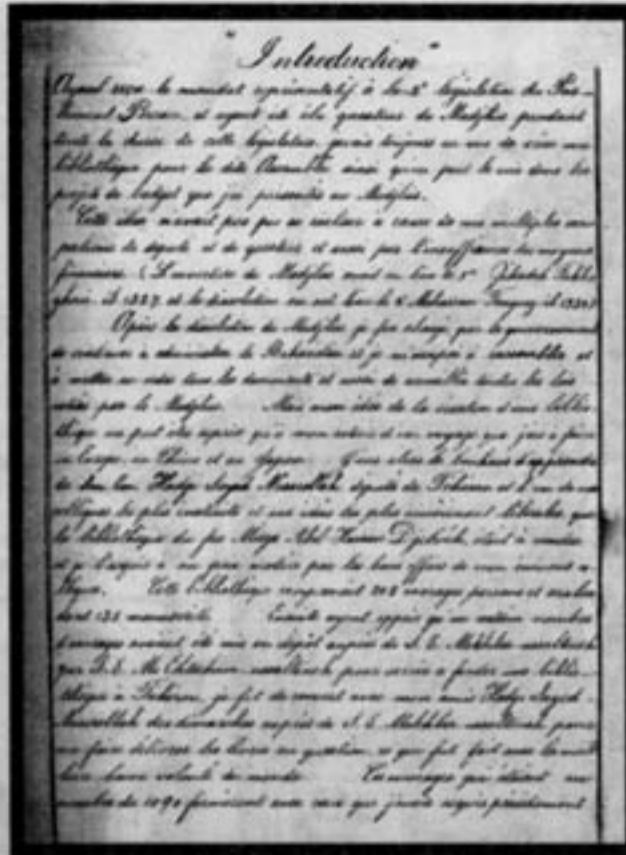
کتابخانه

یک ایرانی واقعی وظیفه خودم را در هر قسمت انجام داده‌ام و سپاس خدای نیکنامی هم اندوخته‌ام»^(۸) در تاریخ ۱۱ تیر ماه ۱۳۱۹ ش. به طرز مرموزی کشته شد. وی هنگامی که از پیاده‌روی خیابان عبور می‌کرد، اتومبیلی وارد پیاده‌رو شد و او را زیر گرفت.^(۹)

رادیو برلن از چندی قبل از وقایع سوم شهریور بیست، گفتارهایی علیه رضا شاه به وسیله بهرام شاهرخ پخش می‌کرد. حملات این رادیو طوری رضا شاه را عصبانی کرده بود که از قرار اطلاع، دستور قتل ارباب کیخسرو شاهرخ پدر بهرام شاهرخ را صادر کرد و جنازه او را در خیابان کاخ کوچه سزاوار یافتند.^(۱۰)

شادروان [آیت‌الله] سید حسن مدرس در یکی از جلسات مجلس در ضمن نطق خود به مناسبتی گفت «در مجلس شورای ملی ما فقط یک نفر مسلمان پیدا می‌شود آنهم ارباب کیخسرو است»^(۱۱) اظهارات آیت‌الله شهید مدرس با توجه به سؤال ارباب کیخسرو در جلسه شنبه ۱۶ رجب ۱۳۲۸ ق در دوره دوم مجلس شورای ملی، مصداق می‌یابد: «من سؤال می‌کنم آیا درباره دستگیری قاتلین سید عبدالله بهبهانی چه اقدامی شده است؛ اساس مشروطیت ما مبتنی بر دو سند بوده است: یکی قانون [اساسی] مشروطیت و دیگری دو سیداست.» [مقصود آیت‌الله بهبهانی و آیت‌الله طباطبایی]

نکته شایان ذکر دیگر، عقیده ارباب کیخسرو شاهرخ درباره نمایندگی مجلس و برخوردش با مسائل اجتماعی است: «تصور نشود که نمایندگی مجلس و خدمت جماعت زرتشتی خیلی کار ساده‌ای بوده است؛ علاوه بر توقعات بی‌ربط یا باریط، بخل و حسد و نفاق و خصومت‌هایی هم در بین بوده که در میان این همه بایستی کارکرد و آن نیز باید طوری رفتار نمود که در میان آن همه مسلمان خود را نگاه داشت و مانند یک ایرانی صحیح و زرتشتی واقعی با گفتار و رفتار نیک و امانت و صداقت و درستی و راستی انجام وظیفه نمود و طوری با همه معاشرت و کار را برگزار نمود که هم حفظ حق شده و هم از طریق ادب و نزاکت و خوش رفتاری خارج نشده، نماینده یک جماعت ضعیف در میان اشخاص و جماعت قوی که دارای سلطه بوده خصوصاً در عمری که هرج و مرج و هو و جنجال و تغییرات کلی سلطنتی و جنگ بین‌المللی و تعصبات مذهبی در قوت خود باقی است. برای این که ایجاد تردیدی ننماید، باید تصریح کنم که تمام خدمات من برای کار جماعتی، مجانی و بلاعوض بوده و به قدر قوه خود از مساعدت‌های لازمه نیز در امور خیر دریغ نداشته‌ام؛ اجر با خداست»^(۱۲).

نمونه‌هایی از دست خط ارباب کیخسرو شاهرخ به فارسی و فرانسه

موسوم به مطبعه مجلس شورای ملی و تکمیل آن تا حدی که بتواند رفع تمام خواجه ادارات دولتی را نیز بنماید، موکول به پیشنهاد بودجه و توجهات آقایان نمایندگان محترم است»^(۷).

ارباب کیخسرو شاهرخ در دی ماه ۱۳۰۴ ش. در سفر به آلمان آخرین سیستم ماشین‌های چاپ را خریداری نموده با استخدام دو نفر خارجی به نام‌های مسیو موزر متخصص چاپ تمبر و باند رول و مسیو بر که جهت نصب ماشین‌های خریداری شده، علاوه بر چاپ کلیه مطبوعات دولتی و مطبوعات مجلس، چاپ تمبر را نیز که پیش از آن با هزینه گزاف در خارج از کشور انجام می‌گرفت در مطبعه مجلس به انجام رسانید.

ارباب کیخسرو شاهرخ از پایه‌گذاران انجمن زرتشتیان در تهران بود و به واسطه اقدامات او و دریافت کمک از زرتشتیان هند، مدارس جمشید جم، انوشیروان دادگر، فیروز بهرام، ایرج و گیو در تهران ساخته شد. وی سال‌ها عضویت کمیسیون معارف را داشت و در آغاز کار ساختمان راه‌آهن سراسری کشور به مدیریت کل راه‌آهن انتخاب شد. همچنین یکی از اعضای مؤثر در انجمن آثار ملی بود و ساختمان آرامگاه فردوسی به توسط او انجام گرفت، مدتی نیز در سال ۱۲۹۵ ش. مدیر کل شرکت تلفن بود.

کتاب آیین آیین مزدیستی و فروع مزدیستی و آیین نامه زرتشتیان در ۷۷ ماده از آثار ارباب کیخسرو شاهرخ است. هم‌چنین مقالاتی نیز در روزنامه ندای وطن مجدداً اسلام کرمانی نوشته است، و در پایان، کسی که عقیده داشت: «مثل

از نمایندگان مجلس به نام‌های: سلیمان اسکندری، تقی زاده، نصرت‌الدوله فیروز، دکتر محمد مصدق، سید محمد تدین، کیخسرو شاهرخ، رضا افشار، عطاالملک روحی، در هفتم اسفند ۱۳۰۳ ش. به تصویب رسید. در سال بعد نیز نظامنامه داخلی کتابخانه به همت کیخسرو شاهرخ تهیه و در ۲۷ ماه در دوم بهمن سال ۱۳۰۴ ش. تصویب شد. در مورد تأسیس چاپخانه مجلس بهتر است خلاصه‌ای از گزارش ارباب کیخسرو شاهرخ را در آغاز دوره چهارم مجلس در این جا بیاوریم: «نظر به این که در دوره‌های سابق مجلس مطبوعات مقدماتی مجلس با ژلاتین [چاپ] می‌شد و به علاوه اغلب وسایل آن از حیث گرانی و کمی مقدور به فراهم کردن نبود و برای مجلس شورای ملی مطبوعات ژلاتینی زیندگی نداشت و نظر به اتحادی که برای گرانی قیمت مطبوعات در بین اولیای مطابع شده بود و نظر به این که از مطبعه مفصله دولتی جز چند پارچه آهن ناقص چیزی باقی نمانده بود و روز به روز رو به نابودی می‌رفت و از خیلی نظرات دیگر، نقل بقیة السیف مطبعه دولتی را به عمارت مجلس شورای ملی لازم دیدم، علیهذا در کابینه آقای سپه‌داراعظم و مجدداً در کابینه آقای قوام‌السلطنه متذکر شدم تصویب گردید و بعد از افتتاح مجلس شورای ملی، باصواب دید هیئت محترم رئیسه به تعمیر و تغییر شکل ساختمان آن پرداخته و در تاریخ ۱۲ سرطان ۱۳۰۰ [ش] ماشین‌آلات را نقل نموده به تهیه قسمتی از نواقص پرداخته و فعلاً به طوری که عملیات آن را ملاحظه فرموده‌اید، در جریان و

۷. اشیدری، جهانگیر، یادداشت‌های کیخسرو شاهرخ، ۱۳۵۵ ش. ص ۲۲۸.
۸. اشیدری، جهانگیر، یادداشت‌های کیخسرو شاهرخ، ۱۳۵۵ ش. ص ۱۷۴.
۹. عاقلی، باقر، روز شمار تاریخ ایران، ج ۱ (نشر گفتار: ۱۳۷۲) ص ۳۲۱.
۱۰. مکی، حسین، تاریخ بیست ساله، ج ۷ (علمی: ۱۳۷۴) ص ۲۶۹.
۱۱. بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران، ج ۳ (زوار، ۱۳۶۳) ص ۱۷۹.
۱۲. اشیدری، جهانگیر، یادداشت‌های کیخسرو شاهرخ، ۱۳۵۵ ش. صص ۱۲۳-۱۲۵.